

Zihin Yetersizliği Olan Bireylere İş ve Meslek Becerilerinin Öğretimine Yönelik Türkiye’de Yapılan Tek-Denekli Araştırmaların İncelenmesi

Arş. Gör. Dr. Caner KASAP*

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Karaman / Türkiye,
canerkasap@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7457-6174

Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Eskişehir / Türkiye,
yergenek@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2443-0884

Öz

Zihin yetersizliği olan bireylerin yaşamlarını bağımsız bir biçimde sürdürebilmelerindeki ölçütlerden biri istihdam edilmeleridir. Bunun için de bu bireylerin iş, meslek ve çalışma becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı, zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasına yönelik gerçekleştirilmiş ulusal alanyazındaki tek-denekli araştırmaları betimsel olarak analiz etmek ve “Tek-Denekli Araştırmalar Niteliksel Ölçütleri” açısından değerlendirmektir. Bu araştırmalara ulaşmak için ulusal veri tabanları taranmış ve bu inceleme sonucunda 23 araştırmaya ulaşılmıştır. Dâhil etme ve hariç tutma ölçütlerine göre sekiz araştırma çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu araştırmalar demografik (katılımcı, ortam, öğretim düzenlemesi vb.) ve metodolojik (bağımlı ve bağımsız değişken, araştırma modeli, etkililik, genelleme, izleme, sosyal geçerlik vb.) özelliklerine ilişkin olarak tablo ve grafik üzerinde analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Bunun yanı sıra araştırmalar Horner ve meslektaşlarının (2005) geliştirdiği “Tek-Denekli Araştırmalar

* Sorumlu Yazar. Tel: +90 338 226 20 00 5210 | Araştırma Makalesi.

Makale Tarihi Bilgisi. Gönderim: 10.08.2020, Kabul: 15.12.2020, Erken Görünüm: 14.03.2022, Basım: Haziran, 2022

Niteliksel Ölçütleri”ne göre de değerlendirilmiştir. Özetle, (a) iş ve meslek becerilerinin zihin yetersizliği olan bireylere okul dönemi içerisinde öğretimini hedefleyen araştırmaların olduğu, (b) eşzamanlı ipucuyla öğretim, sabit bekleme süreli öğretim, video modellerle öğretim ve kafe garsonluğu eğitim programının hedeflenen becerileri öğretmek üzere kullanıldığı, (c) araştırmaların birebir öğretim düzenlemesiyle gerçekleştirildiği, (d) araştırmaların Horner ve meslektaşlarının (2005) geliştirmiş olduğu “Tek-Denekli Araştırmaların Niteliksel Ölçütleri” içerisinde olan 21 ölçütün 15’i ve 19’u arasındaki ölçütleri karşıladıkları görülmektedir. Buna göre ulusal alanyazında zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasını hedefleyen araştırmaların kalitelerinde bir artış eğiliminin olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Zihin yetersizliği olan bireyler; İş ve meslek becerileri; Tek-denekli araştırmalarda niteliksel ölçütler; Betimsel analiz.

An Examination on Single-Subject-Studies Conducted in Turkey to Gain Job and Vocational Skills to Individuals with Intellectual Disabilities

Abstract

The purpose of this study is to analyze the studies descriptively, conducted to gain job and vocation skills to the individuals with intellectual disabilities in the national literature, and to examine the studies according to the quality indicators within single-subject research, developed by Horner et al. (2005). National databases were scanned to reach these studies. As a result of the aforementioned scanning 23 studies were found. In terms of inclusion and exclusion criteria, 8 of these studies were retained. These studies were analyzed concerning their demographic (participant, setting, instruction session, etc.) and methodologic (dependent and independent variable, research model, effectiveness, generalization, maintenance, social validity, etc.) features on a table and a graphic and the results were discussed. In addition to this, the studies were examined according to the quality indicators within single-subject research, developed by Horner et al. (2005). In brief, a) job and vocation skills were purposed to gain to the individuals with intellectual disabilities at school ages, b) simultaneous prompting, constant time delay, video modeling, and café waiter education program were used to teach target skills, c) the studies were conducted in one-to-one intervention settings, d) and the studies met between 15-19 criteria of the 21 criteria indicators within single-subject research, developed by Horner et al. (2005). Accordingly, it is possible to say that the quality level of the studies in the national literature, of which purpose is gaining job and

vocational skills for individuals with intellectual disabilities, is on the increasing trend.

Keywords: Individuals with intellectual disabilities; Job and vocation skills; The quality indicators within single-subject research; Descriptive analyze.

Extended Summary

Purpose

The purpose of this study is to analyze the studies qualitatively, conducted to gain job and vocation skills to individuals with intellectual disabilities in the national literature in terms of their demographical and methodological features. Some sub-purposes were determined under this main purpose. These sub-purposes are; a) determining demographical and methodological features (participants, settings, research models, independent and dependent variables, inter-observer reliability, independent variable reliability), b) examining the results of the studies' according to quality indicators within single-subject research, developed by Horner et al. (2005), c) examining the studies' effects on the individuals with intellectual disabilities concerning effectiveness, maintenance, generalization, social validity.

Method

In this study, a systematic review was conducted to examine single-subject studies aspiring to gain job and vocation skills to individuals with intellectual disabilities. National databases were scanned to reach these studies. As a result of the aforementioned scanning 23 studies were found. In terms of inclusion and exclusion criteria, eight of these studies were retained.

The inclusion criteria were; a) gaining job and vocation skills to the individuals with intellectual disabilities, b) being conducted in the national literature, c) being an article or master/doctoral thesis, d) being designed as single-subject research, e) those participants were over 14 years, f) being conducted between 2001-2017. The exclusion criteria were; a) gaining hobby skills to the individuals with intellectual disabilities, b) being conducted in the international literature, c) those participants were under 14 years, d) being designed as a research method apart from single-subject research (e. g. experimental or descriptive design, action research, etc.).

The retained studies were examined concerning; a) age, number, and diagnosis of the participants, b) dependent variable, c) independent variable, d) research method, e) setting, f) reliability, g) effectiveness, h) generalization and maintenance, i) social validity features and transposed into the Table 1.

In addition to this, the studies were examined according to the quality indicators within single-subject research, developed by Horner et al. (2005) and transposed into Table 2.

Results

Total 27 participants participated in the eight studies in the national literature, whose purpose is gaining job and vocation skills for individuals with intellectual disabilities. 12 of the participants were female and 15 of the participants were male. These participants were between 14-32 years. The dependent variables of the studies were; a) snack and drink preparation skills (Bozkurt, 2001), b) photocopy skills (Yücesoy-Özkan and Gürsel, 2006), c) mowing skills with electrical mower (Aslan, 2009), d) hotel house-keeping skills (Değirmenci, 2010), e) car washing skills (Topsakal and Düzkantar, 2010), f) café waiter skills (Cavkaytar, 2012; Cavkaytar, Acungil and Tomris, 2017), g) making overshoe skills (Leblebici, 2012). The independent variables of the studies were; a) Simultaneous Prompting (Aslan, 2009; Leblebici, 2012; Topsakal and Düzkantar, 2010; Yücesoy-Özkan and Gürsel, 2006), b) Constant Time Delay (Bozkurt, 2001), c) Video Modelling (Değirmenci, 2010), Café Waiter Education Program (Cavkaytar, 2012; Cavkaytar et al., 2017). Two of the studies (Bozkurt, 2001; Değirmenci, 2010) used multiple probe design with probe conditions across behaviors and six of the studies (Aslan, 2009; Cavkaytar, 2012; Cavkaytar et al., 2017; Leblebici, 2012; Topsakal and Düzkantar, 2010; Yücesoy-Özkan and Gürsel, 2006) used across participants. Most of the study settings were structured settings. The highest inter-observer reliability was 100% and the lowest one was 89%. The highest independent variable reliability was %100 and the lowest one was 83%. Maintenance data were among one week and 59 days, and generalization data were also gathered on the studies. Social validity data were gathered on four of the studies. The studies met minimum 15 criteria and maximum 19 criteria of the quality indicators within single-subject research, developed by Horner et al. (2005).

In brief, a) job and vocation skills were purposed to gain job to the individuals with intellectual disabilities at school ages, b) simultaneous prompting, constant time delay, video modeling, and café waiter education program were used to teach target skills, c) the studies were conducted in one-to-one intervention settings, d) and the studies met between 17-19 criteria of the 21 criteria indicators within single-subject research, developed by Horner et al. (2005). Accordingly, it is possible to say that the quality level of the studies

in the national literature, whose purpose is gaining job and vocation skills to individuals with intellectual disabilities is on the increasing trend.

Discussion

There are similar studies, whose purpose is gaining job and vocation skills to individuals with intellectual disabilities. In this studies, behavioral interventions and audio-visual technological devices were examined (Boles, Ganz, Hagan-Burke, Gregory, Neely, Mason, Zhang and Willson, 2016; Cannella-Malone and Schaefer, 2017; Gilson, Carter and Biggs, 2017). In our national literature Cavkaytar et al. (2017) used similar approaches in their study. When the eight national studies are examined, whose purpose is gaining job and vocation skills to individuals with intellectual disabilities, it can be seen that four of these studies were conducted at real workplaces. It can be said that these studies were conducted in 2010s and under community-based studies.

Conclusion

Accordingly, it can be concluded that there is a need for more studies, which can be conducted to gain job and vocation skills to the individuals with intellectual disabilities at real workplaces. There aren't longitudinal studies in the national literature, whose purpose is gaining job and vocation skills to individuals with intellectual disabilities. Not only having a job but also maintaining this job is very important for the individual with intellectual disabilities to live independently (Güneş and Akçamete, 2014; Wandry et al., 2013; Wehman et al., 2012). There is a need in the national literature for longitudinal studies, whose purpose is gaining job and vocation skills to the individuals with intellectual disabilities.

Giriş

Eğitim programlarının temel amacı; bireylerin üretken, bağımsız ve kaliteli bir yaşam sürmelerini sağlamaktır. Bireylerin yaşam kalitelerinin artırılması, onlara bağımsız yaşam için gerekli becerilerinin kazandırılması ve bu becerilerin günlük yaşama yansıtılmasıyla mümkündür (Steere, Rose ve Cavaiuolo, 2007). Bağımsız yaşam becerileri bireyin bir başkasına ihtiyaç duymadan yaşamını sürdürebilmesi için sergilemesi gereken davranışlardır (Neistadt ve Marques, 1984). Dolayısıyla bağımsız yaşam becerilerinin hem tipik gelişen bireyler hem de zihin yetersizliği olan bireyler için mutlak kazanılması gereken beceriler olduğu ifade edilebilir. Bu beceriler her yaşta öğrenilebilen, pek çok alt alandan oluşan, bireyin bağımsızlaşmasına hizmet eden becerileri içeren geniş bir yelpazeden oluşmaktadır (Orum-Çattık ve Ergenekon, 2019).

Bağımsız yaşam becerileri alanyazında “günlük yaşam becerileri”, “öz belirleme (self-determination) ve kişilerarası beceriler” ile “istihdam becerileri (işe yerleştirme için gerekli beceriler)” olarak sıralanmakta ve tüm bu beceri alanlarının alt becerilerinden oluşmaktadır. “Akademik beceriler” de bu üç alanı desteklemektedir (Brolin, 1997; Wandry, Wehmeyer ve Glor-Scheib, 2013). Birey, bağımsız yaşam becerilerini edindiğinde yaşadığı toplumda kendisinden beklenen davranışları başkalarına bağımlı olmadan sergileyerek hem bağımsız bir birey olacak hem de toplumun aktif bir üyesi haline gelebilecektir. Böylece bağımsız, üretken ve yaşam kalitesi yüksek bir birey olarak yaşamını sürdürebilmesi mümkün olacaktır.

Hem tipik gelişen hem de zihin yetersizliği olan bireylerin bağımsız yaşam becerilerini yerine getiriyor olmaları onların toplum içerisindeki üretkenliğini arttırmaktadır (Allen ve Williams, 2012). Üretkenlik bireylerin yaşamlarını esenlik, mutluluk, iyilik ve refah gibi açılardan olumlu yönde etkileyen bir öğedir (Morrow-Howell, 2000). Bu noktada bireylerin üretken olabilmesindeki en önemli koşulun onların istihdam edilmeleri olduğu söylenebilir (Hanley-Maxwell ve Collet-Klingenberg, 2012). Eggleton, Robertson, Ryan ve Kober (1999) ile Kober (2010) istihdam edilen bireylerin iş ortamında yaşamış oldukları doyum ve iş aracılığıyla elde ettikleri maddi kazanç sonucunda istihdam edilmeyen bireylere göre daha yüksek yaşam kalitesine sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Yaşam kalitesi; kişisel gelişim, öz belirleme, kişilerarası ilişkiler, sosyal katılım, yasal haklar ile duygusal, fiziksel ve maddi anlamda iyi olma (well-being) durumunu ifade eden bir kavramdır (Schalock, 2010). Buradan hareketle yüksek yaşam kalitesi için bireylerin istihdam edilmeleri gerektiği söylenebilir. İstihdam edilebilmek için de çalışma becerilerine sahip olmak gerekmektedir. Toplum açısından bakıldığında istihdam edilen bireyler ödedikleri vergilerle, elde ettikleri gelirle ve satın aldıkları ürünlerle ülke ekonomisine katkıda bulunurlar (Hanley-Maxwell ve Collet-Klingenberg, 2012). Kısaca istihdam edilmenin bireylere ekonomik ve psikolojik açıdan; topluma ise ekonomik açıdan oldukça önemli etkileri bulunmaktadır (McDonnell, 2010).

Tüm bireyler bağımsız olmak için bir işte çalışmak zorunda (Hume, Boyd, Hamm ve Kucharczyk, 2014) olmalarına rağmen özel gereksinimli bireyler iş dünyasında geride bırakılmaktadırlar (Wehman, Targett ve Green, 2012). Özel gereksinim grupları içerisinde en dezavantajlı gruplardan biri zihin yetersizliği olan bireylerdir. İşyerlerinde yöneticilerin tutumları, tipik

gelişen iş arkadaşlarının ön yargıları ve en önemlisi işle ilgili gösterdikleri performans vb. nedenlerle zihin yetersizliği olan bireyler ücret ve pozisyon anlamında iş dünyasında geride kalabilmektedirler (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2009; Gürsel, Ergenekon ve Batu, 2007; McLaughlin, Bell ve Stringer, 2004). Zihin yetersizliği olan bireylerin iş dünyasına hazırlanabilmelerindeki en önemli yollardan biri bu bireylere okul ve iş temelli etkinlikler aracılığıyla işle ilişkili becerilerin kazandırılmasıdır (Brolin, 1997; Kohler ve Field, 2003). Alanyazında zihin yetersizliği olan bireylerin anne-babaları (Chambers, Hughes ve Carter, 2004; Coşgun-Başar, 2010; Hetherington vd., 2010), öğretmenleri ve okul yöneticileriyle (Gürsel ve ark., 2007; Morningstar ve Mazzotti, 2014; Pincelli, 2012) yapılan çalışmalarda bu bireylerin bir işte başarılı olabilmeleri için iş ve meslekle ilgili becerilere sahip olmaları gerektiği ortaya konmuştur.

Uluslararası alanyazında zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiği araştırmaların derlendiği çalışmalar bulunmaktadır (Boles ve ark., 2016; Cannella, Malone ve Schaefer, 2017; Gilson, Carter ve Biggs, 2017). Boles ve meslektaşlarının (2016) gerçekleştirdikleri araştırmada zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasına yönelik gerçekleştirilmiş 39 tek-denekli araştırma incelenmiştir. Söz konusu araştırmada ele alınan çalışmalar Horner ve meslektaşları (2005) ile Kratochwill ve meslektaşları (2013) tarafından oluşturulan “Tek-Denekli Araştırmaların Niteliksel Ölçütleri” esas alınarak oluşturulan ve Boles (2015) tarafından geliştirilmiş “temel tasarım ölçütleri” doğrultusunda incelenmiştir. Araştırmada çalışmalardan beşinin ölçütlerin hepsini karşıladığı görülmektedir. İncelenen araştırmaların büyük bölümünde öğretimde video modelle öğretim ile işitsel ve görsel ipucuna dayalı yöntemlerin kullanıldığı görülmüştür. 30 araştırmada katılımcıların yaş, cinsiyet ve tanı bilgilerine yeteri düzeyde yer verilmiştir. 23 araştırmada başlama ve uygulama aşamalarına ilişkin yeteri düzeyde bilgi verildiği görülmüştür. Buna ek olarak çalışmaların tamamında izleme ve genelleme verilerine yer verildiği söylenebilir.

Cannella-Malone ve Schaefer’ın (2017) yürüttükleri sistematik derleme çalışmasında 1969-2014 yılları arasında gerçekleştirilen 75 araştırma incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre iş ve meslek becerilerinin öğretiminde en çok kullanılan öğretim yöntemlerinin yanlışsız öğretim, video aracılığıyla öğretim ve katılımcıların kendilerinin öğretici olarak yer aldığı yöntemler

olduğu görülmektedir. Araştırmaya ilişkin uygulamaların genellikle sınıf ve uygulama ortamlarında gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Araştırmalarda bireylere en çok montaj becerilerinin kazandırıldığı görülmektedir. Toplamda 244 bireyin katılımcı olarak yer aldığı araştırmaların derlendiği bu çalışmada araştırmaların büyük bir bölümünün (72) tek-denekli çalışmalar olduğu ifade edilmiştir. 71 araştırmada uygulamaların olumlu etkilerinin olduğu görülürken 50 araştırmada izleme ve genelleme çalışmalarının yapıldığı söylenebilir.

Gilson ve meslektaşlarının (2017) gerçekleştirdikleri araştırmada zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasının amaçlandığı 56 araştırmaya ulaşılmıştır. Araştırmalarda gelişimsel yetersizliği olan toplamda 766 birey katılımcı olarak yer almıştır. Araştırmalarda en çok kullanılan öğretim yöntemleri teknoloji destekli öğretim ve doğrudan öğretimdir. Araştırmaların büyük bir bölümünün (21) okul ortamlarında gerçekleştirildiği görülmüştür. Araştırmaların neredeyse tamamı (%95) tek-denekli araştırma olarak desenlenmiştir. Araştırmaların büyük bir bölümünün (%60) katılımcıların bağımlı değişkenleri edinmeleri üzerinde olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir. Buna ek olarak incelenen araştırmalardan 35'inde izleme verilerinin, 24'ünde genelleme verilerinin toplandığı söylenebilir.

Özbey ve Diken'in (2010) gerçekleştirdikleri araştırmada zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasına yönelik Türkiye'de gerçekleştirilen araştırmalar incelenmiştir. Söz konusu derleme çalışması kapsamına dâhil edilen araştırmalar iş ve meslek becerilerinin öğretiminin hedeflendiği araştırmalar, mesleğe hazırlanmaya yönelik tutum, görüş vb. belirlenmesinin amaçlandığı araştırmalar, geçiş sürecinin incelendiği araştırmalar ve istihdam durumlarının incelendiği araştırmalar olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır. Özbey ve Diken'in (2010) araştırmasından farklı olarak bu araştırmada sadece zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin öğretiminin yapıldığı çalışmalar ele alınmış, düğme dikme, dikiş dikme, kaneviçe işleme, ahşap boyama vb. hobi becerilerinin öğretiminin yapıldığı çalışmalar ise bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bu araştırmada Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2004) hükümleri esas alınarak yalnızca 14 yaşından büyük zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiği tek-denekli araştırmalar incelenmiştir. Ülkemizde zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin öğretimine yönelik sistematik derleme çalışmalarının oldukça sınırlı sayıda (1) olduğu görülmektedir.

Buna ek olarak zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiği tek-denekli araştırmaların niteliksel özelliklerini belirlemeye yönelik bir araştırma bulunmamaktadır. Söz konusu çalışmaların derlenerek niteliksel özellikleri açısından incelenmesi durumu bu gereksinimden ortaya çıkmıştır. Çalışmada ülkemizde zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiği araştırmalar; (a) demografik ve yönetsel özellikleri (katılımcı özellikleri, bağımlı ve bağımsız değişken, araştırma modeli, öğretim ortamları, güvenilirlik bulguları), (b) sonuçların katılımcılar üzerindeki etkileri (etkililik, kalıcılık, genelleme, sosyal geçerlik) ve (c) Horner ve meslektaşları (2005) tarafından geliştirilen “Tek-Denekli Araştırmaların Niteliksel Ölçütleri”ne göre değerlendirme sonuçlarının etkileri açısından irdelenmiştir. Çalışmanın bu açıdan ülkemizde bu konudaki araştırmaları derleyerek genel bir çerçeve çizeceği ve alanyazını genişleterek zenginleştireceği için önemli olduğu söylenebilir. Çalışmanın araştırmalardaki etkili ve verimli uygulamalar hakkında alandaki uygulamacılara (örn., öğretmen, işveren, iş arkadaşları, aile vb.) bilgi sunması açısından da alanyazına katkı sağlayacağı söylenebilir. Bilimsel araştırmaların geçerli, güvenilir ve yinelenabilir olması kullanılan uygulamaların ve araştırma sonuçlarının inandırıcılığı açısından oldukça önemlidir. Yetersizliği olan bireylere öğretim sunma amacıyla gerçekleştirilen araştırmalarda bu durum daha da önemlidir. Bu bağlamda araştırma, gerçekleştirilecek tek-denekli araştırmaların kalitesinin artması ve alanda araştırma yapacak kişilerin dikkat edecekleri noktaları anlamalarına ilişkin alanyazına önemli bir katkı sağlayacaktır. Buna ek olarak araştırmanın ülkemizde gerçekleştirilen ilgili araştırmalarla uluslararası alanyazının karşılaştırılması noktasında önerilerin getirilmesi açısından da önemli olduğu ifade edilebilir.

Bu araştırmanın amacı, zihin yetersizliği olan bireylere iş ve mesleki becerilerin kazandırılmasına yönelik gerçekleştirilmiş ulusal alanyazındaki tek-denekli araştırmaları “demografik ve metodolojik özelliklerine” göre ve “niteliksel” olarak analiz etmektir. Araştırmanın genel amacı doğrultusunda alt amaçlar belirlenmiştir. Belirlenen alt amaçlarda konuyla ilgili olarak ulusal alanyazında ulaşılan tek-denekli araştırmaların; (a) “demografik ve yönetsel özelliklerinin (katılımcı özellikleri, öğretim ortamı, araştırma modeli, bağımlı-bağımsız değişken, gözlemciler arası güvenilirlik, uygulama güvenilirliği)”, (b) Horner ve meslektaşlarının (2005) geliştirdikleri “Tek-Denekli Araştırmaların Niteliksel Ölçütleri”ne göre değerlendirme sonuçlarının ve (c) elde edilen sonuçların “zihin yetersizliği olan bireyler açısından etkilerinin

(sonuç, kalıcılık, genelleme, sosyal geçerlik)” kapsamlı şekilde incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin öğretildiği araştırmaların etkililiğini tek-denekli araştırma modelleriyle sınavan araştırmalara ilişkin bir sistematik derleme çalışması gerçekleştirilmiştir. Sistematik derleme çalışmaları, belirlenen konuya ilişkin daha önceden yapılmış olan araştırmaların belirli ölçütler dahilinde belirlenmesi ve analiz edilmesidir (Mills ve Gay, 2016).

Çalışma Grubu

Ulusal alanyazında zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin öğretimine yönelik yapılmış araştırmaların belirlenmesi için Ulusal Tez Merkezi, Academic Search Complete, EbscoHost, ERIC, Google Scholar, PsycINFO, Scopus ve ScienceDirect veri tabanları incelenmiştir. Bu amaçla anahtar sözcükler kullanılarak ulusal alanyazında zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin öğretimine yönelik gerçekleştirilen toplam 23 araştırmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan tüm araştırmalar “dâhil etme” ve “dışlama ölçütleri” çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sürecin sonunda ulusal alanyazında yer alan ve ölçütlere uyan toplam sekiz araştırma çalışmaya dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın alanyazın taraması sürecinde zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin öğretimine yönelik yapılmış araştırmalara ulaşmak için bazı anahtar sözcükler belirlenmiştir. Bu çalışma için “iş/meslek/çalışma becerileri”, “zihin yetersizliği olan bireyler” gibi anahtar sözcükler belirlenmiş, bu sözcükler ikili olarak farklı kombinasyonlarla bir araya getirilerek (örn., “iş becerileri+zihin yetersizliği olan bireyler”, “meslek becerileri+zihin yetersizliği olan bireyler”, “çalışma becerileri+zihin yetersizliği olan bireyler”) elektronik veri tabanlarında tarama gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Ulusal Tez Merkezi, Academic Search Complete, EbscoHost, ERIC, Google Scholar, PsycINFO, Science Direct ve Scopus veri tabanları incelenmiştir. Yapılan tarama sonucunda ulaşılan araştırmaların dâhil edilmesi için belirlenen ölçütler; (a) zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin öğretilmesi, (b) ulusal alanyazında yapılmış olması, (c) makale ya da lisansüstü tez çalışması olması, (d) çalışmanın tek-denekli araştırma

metodolojisi kullanılarak gerçekleştirilmesi, (e) katılımcılarının 14 yaşından büyük bireyler olması ve (f) 2001-2017 yılları arasında gerçekleştirilmiş olması olarak belirlenmiştir. Katılımcıların yaşlarına Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2004) doğrultusunda karar verilmiştir. Bu yönetmeliğe göre çocuk işçi “14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi” olarak tanımlanmaktadır. Bu seçim ölçütleri doğrultusunda gerçekleştirilen tarama sonucunda sekiz araştırma çalışmaya dâhil edilmiştir.

Tarama sonucu elde edilen araştırmaların dışlanma ölçütleri ise (a) zihnin yetersizliği olan bireylere hobi becerilerinin öğretilmesi, (b) uluslararası alanyazında olması, (c) 14 yaşından küçük bireylerin katılımcı olması, (d) tekdenekli araştırma metodolojisi dışında bir yöntemle (örn., grup deneysel, betimsel araştırma, eylem araştırması vb.) tasarlanmış olmasıdır.

Veri Toplanması ve Analizi

Verilerin analizi sürecinde “dâhil etme ve dışlama ölçütleri”ne göre ölçütleri sağlayan araştırmalar belirlenerek her bir araştırmaya günümüzden geçmişe olmak üzere “bir” sayısından başlayarak sırayla numara verilmiştir. Ardından araştırmalar araştırmacıların belirlediği kategorilere göre incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında belirlenen kategoriler; (a) katılımcıların sayısı, yaşı, tanısı, (b) bağımlı değişken, (c) bağımsız değişken, (d) araştırma modeli, (e) araştırma ortamı, (f) güvenilirlik, (g) uygulamanın etkililiği, (h) genelleme ve izleme ile (ı) sosyal geçerliktir. Araştırmalar sıralanan kategorilere göre tabloya (Tablo 1) yerleştirilmiştir.

Bu sürecin ardından araştırmalar Horner ve meslektaşlarının (2005) geliştirdiği “Tek-Denekli Araştırmalar Niteliksel Ölçütleri”ne göre de değerlendirilerek ikinci bir tabloya (Tablo 2) işlenmiştir. Tek-denekli araştırmaların niteliksel ölçütleri; (a) katılımcı ve ortamlar, (b) bağımlı değişken, (c) bağımsız değişken, (d) başlama düzeyi evresi ve (e) geçerlik olmak üzere beş gruptan oluşmaktadır. Tek-denekli araştırmaların niteliksel ölçütlerini belirleme sürecinde olası bir araştırmacı hatasını önlemek amacıyla güvenilirlik çalışması yapılmalıdır (Aydın, 2017). Söz konusu güvenilirliği sağlamak üzere özel eğitim alanında doktora eğitimine devam eden birinci yazar, özel eğitim alanında doktora öğrencisi olan bir kişi ve araştırmanın ikinci yazarı araştırmaları bağımsız olarak okumuşlardır. Birinci ve ikinci yazar ile güvenilirlik verilerini toplayan kişi her bir çalışmanın ölçütleri karşılayıp karşılayamama durumunu “Evet” için “E”, “Hayır” için ise “H” biçiminde kodlayarak ve ayrıntılı notlar

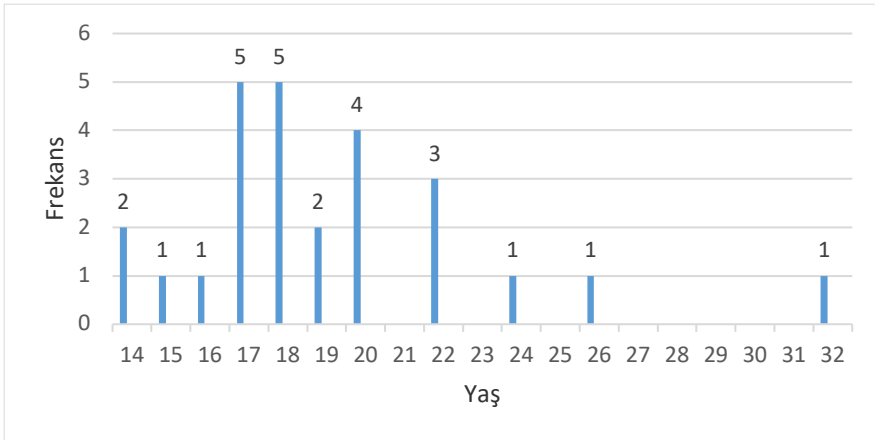
arak iki tabloya da işlemişlerdir. Bu bağlamda elde edilen tüm çalışmaları birbirlerinden bağımsız olarak inceleyerek tabloya aktarmışlardır. Güvenirlik verilerini belirlemek için “Görüş Birliği/İncelenen Madde SayısıX100” formülü kullanılmıştır. Buna göre ilk okumalar sonrasında güvenirlik verileri %88.09 olarak belirlenmiştir. Daha sonraki süreçte bir araya gelen birinci ve ikinci yazar ile özel eğitim alanında doktora eğitimine devam eden kişi madde-leri tekrardan birlikte okuyarak birbirleriyle uzlaşma yoluna gitmişlerdir.

Bulgular

Bu çalışma kapsamında anahtar sözcükler kullanılarak 2001-2017 yılları arasında yapılan taramalarda ulaşılan toplam 23 tek-denekli araştırmadan sekizi zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırıldığı araştırmalar olup belirlenmiş olan ölçütlerin tümünü karşılamıştır. Dolayısıyla çalışmada zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırıldığı bu sekiz tek-denekli araştırma ele alınmıştır. Bu araştırmaların analizine ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Katılımcılar

Zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasına yönelik ulusal alanyazında ölçütleri karşılayan sekiz tek-denekli araştırmada toplamda 27 katılımcı yer almıştır. Zihin yetersizliği olan katılımcılardan 12’si kadın, 15’i erkektir. Bu katılımcılar 14-32 yaş aralığındadır. Katılımcıların yaşlarıyla ilgili detaylı bilgiye Şekil 1’de yer verilmiştir.

Şekil 1. Zihin Yetersizliği Olan Bireylere İş ve Meslek Becerilerinin Öğretiminin Hedeflendiği Araştırmalarda Katılımcıların Yaş Bilgileri

Tablo 1. Zihin Yetersizliği Olan Bireylere İş ve Meslek Becerilerinin Öğretimine Yönelik Tek-Denekli Araştırmalar

No	Yazar, Yıl	Tanı, Yaş, Sayı	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Araştırma Modeli	GAG, UG	Sonuç	Genelleme	İzleme	Sosyal Geçerlik
1	Bozkurt, 2001	ZY, 14-17, 4	Aperatif yiyecek-İçecek hazırlama ve servis yapma	Sabit bekleme süreli öğretim	Davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama	%91-%100 %100	Araştırmanın katılımcıları sabit bekleme süreli öğretimle mutfak becerilerinden sandviç hazırlama, sıcak oralet hazırlama ve servis yapma becerilerini kazanmışlardır.	Zaman, ortam ve araç-gereç	2, 4 hafta	Yok
2	Yücesoy-Özkan ve Gürsel, 2006	ZY, 14-17, 4	Fotokopi çekme	Eşzamanlı ipucuyla öğretim	Denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama	%93.3-%100, %93.7-%100	Araştırmanın katılımcıları eşzamanlı ipucuyla öğretimle fotokopi çekme becerisini kazanmışlardır. Genelleme oturumlarında iki katılımcı %100 doğru tepkide bulunurken iki katılımcı %50 doğru tepkide bulunmuştur.	Zaman, ortam ve araç-gereç	2, 4, 5 hafta	ÖD
3	Arslan, 2009	ZY, 18-22, 3	Elektrikli çim biçme makinesiyle çim biçme	Eşzamanlı ipucuyla öğretim	Denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama	%100, %100	Araştırmanın katılımcıları eşzamanlı ipucuyla öğretimle çim biçme makinesiyle çim biçme becerisini kazanmışlardır.	Zaman, ortam ve araç-gereç	1, 3, 4 hafta	Yok
4	Topsakal ve Düzkan-tar, 2010	ZY, 16-20, 3	Oto yıkama	Eşzamanlı ipucuyla öğretim	Denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama	%95-%100, %93-%100	Araştırmanın katılımcıları eşzamanlı ipucuyla öğretimle oto yıkama becerisini kazanmışlardır.	Zaman, ortam ve araç-gereç	1, 2, 3 hafta	Yok
5	Değirmenci, 2010	ZY, 18-21, 4	Otel kat hizmetleri	Video modelle öğretim	Davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama	%89-100, %83-%100	Araştırmanın bulguları video modelle öğretimin zihin yetersizliği olan bireylere otel kat hizmetleri becerilerini kazandırmada etkili olduğunu göstermektedir.	Ortam	13-59 gün arasında	ÖD
6	Cavkaytar, 2012	ZY, 18-22, 3	Kafe garsonluğu	Kafe garsonluğu eğitim programı	Denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama	%98.6-%99, %100	Araştırma bulguları kafe garsonluğu eğitim programının zihin yetersizliği olan bireylerin sipariş alma, servis yapma ve masayı toplama becerilerini kazanmalarında etkili olduğunu göstermektedir.	Zaman, ortam ve araç-gereç	Var	ÖD
7	Leblebici, 2012	ZY, 19-24, 3	Galof yapma	Eşzamanlı ipucuyla öğretim	Denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama	%100, %100	Araştırmanın katılımcıları eşzamanlı ipucuyla öğretimle galof yapma becerilerini kazanmışlardır.	Zaman, ortam, kişi ve araç-gereç	1, 3, 4 hafta	Yok
8	Cavkaytar, Acungil ve Tomris, 2017	ZY, 19-32, 3	Kafe garsonluğu	Tablet, bilgisayar, bluetooth kulaklık desteklenen kafe garsonluğu eğitim programı	Denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama	%89.1-%100, %100	Araştırma bulguları tablet bilgisayar ve bluetooth kulaklıkla desteklenen kafe garsonluğu eğitim programının zihin yetersizliği olan bireylerin kafe garsonluğu becerilerini kazanmalarında etkili olduğunu göstermektedir.	Zaman, ortam ve araç-gereç	10, 15, 20 gün	ÖD

ZY: Zihinsel Yetersizlik, GAG: Gözlemcilerarası Güvenirlilik, UG: Uygulama Güvenirliliği, ÖD: Öznel Değerlendirme

Bağımlı Değişken

Ulusal alanyazında zihin yetersizliği olan bireylere çeşitli iş ve meslek becerilerinin öğretimine yönelik araştırmalar yürütüldüğü görülmektedir. Çalışılan beceriler arasında aperiatif yiyecek-içecek hazırlama ve servis yapma (Bozkurt, 2001), fotokopi çekme (Yücesoy-Özkan ve Gürsel, 2006), oto yıkama (Topsakal ve Düzkantar, 2010), çim biçme makinesiyle çim biçme (Aslan, 2009), otel kat hizmetleri (Değirmenci, 2010), kafe garsonluğu (Cavkaytar, 2012; Cavkaytar, Acungil ve Tomris, 2017) ve galoş yapma (Leblebici, 2012) becerileri bulunmaktadır.

Bağımsız Değişken

Zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin öğretimine yönelik ulusal alanyazında gerçekleştirilmiş araştırmaların bağımsız değişkenlerinin eşzamanlı ipucuyla öğretim (Aslan, 2009; Leblebici, 2012; Topsakal ve Düzkantar, 2010; Yücesoy-Özkan ve Gürsel, 2006), sabit bekleme süreli öğretim (Bozkurt, 2001), video modelle öğretim (Değirmenci, 2010) ve kafe garsonluğu eğitim programı (Cavkaytar, 2012; Cavkaytar ve ark., 2017) olduğu görülmektedir.

Araştırma Modeli

Zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiği ve çalışmaya dâhil etme ölçütlerini karşılayan ulusal alanyazındaki araştırmaların tümü tek-denekli araştırma modeliyle gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalardan ikisi davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modeliyle (Bozkurt, 2001; Değirmenci, 2010), altısı ise denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama modeliyle (Aslan, 2009; Cavkaytar, 2012; Cavkaytar ve ark., 2017; Leblebici, 2012; Topsakal ve Düzkantar, 2010; Yücesoy, Özkan ve Gürsel, 2006) desenlenmiştir.

Ortam

Zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin öğretilmesinin hedeflendiği ulusal alanyazındaki araştırmalar incelendiğinde 2000'li yılların başında araştırmalarda uygulama ortamı olarak yapılandırılmış ortamların kullanıldığı görülmektedir (Aslan, 2009; Bozkurt, 2001; Leblebici, 2012; Topsakal ve Düzkantar, 2010; Yücesoy-Özkan ve Gürsel, 2006). 2010'lu yıllara gelindiğinde ise Değirmenci (2010), Cavkaytar (2012) ve Cavkaytar ve arkadaşlarının (2017) gerçekleştirdikleri araştırmalarda uygulama ortamları olarak doğal ortamların kullanıldığı görülmektedir.

Güvenirlilik

Ölçütleri karşılayan ve çalışmaya dâhil edilen sekiz tek-denekli araştırmada gözlemciler arası güvenirlilik (GAG) ve uygulama güvenirliliği (UG) verileri toplanmıştır. Buna göre en yüksek GAG %100, en düşük GAG %89 olarak belirlenmiştir. UG verileri incelendiğinde en yüksek UG verisinin %100, en düşük UG verisinin %83 olarak belirlendiği görülmektedir.

Etkililik

İncelenen tek-denekli araştırmalardaki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerinde istendik değişikliklere yol açtığı görülmektedir. Buna göre sabit bekleme süreli öğretimin (a) sandviç hazırlama, oralet yapma ve servis yapma becerisi üzerinde; eşzamanlı ipucuyla öğretimin (a) fotokopi çekme, (b) elektrikli çim biçme makinesiyle çim biçme, (c) oto yıkama, (d) galoş yapma becerileri üzerinde; video modelle öğretimin (a) otel kat hizmetleri becerileri üzerinde; en az ipucuyla sunulan kafe garsonluğu eğitim programının ve bluetooth kulaklık ve tablet bilgisayar kullanımının (a) kafe garsonluğu becerileri üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Genelleme ve İzleme

Zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin öğretilmesinin hedeflendiği ulusal alanyazındaki tek-denekli araştırmalarda bir hafta ile 59 gün arasında kalıcılık verilerinin toplandığı görülmektedir. Bu araştırmaların yedisinde zaman, ortam ve araç-gereç genelleme çalışması gerçekleştirilmiştir (Aslan, 2009; Bozkurt, 2001; Cavkaytar, 2012; Cavkaytar ve ark., 2017; Leblebici, 2012; Topsakal ve Düzkantar, 2010; Yücesoy-Özkan ve Gürsel, 2006). Değirmenci (2010) ise araştırmasında ortamlar arası genelleme çalışması yapmıştır.

Sosyal Geçerlik

Sosyal açıdan kabul edilebilir araştırmalar sosyal geçerliği yüksek araştırmalar olarak görülmektedir. Bir araştırmanın sosyal geçerliğinin belirlenmesi özne değerlendirme ya da sosyal karşılaştırma yaklaşımlarıyla belirlenebilir. Bu iki yaklaşım ayrı ayrı kullanılabilirdiği gibi bir arada da kullanılabilir (Vuran ve Sönmez, 2008). Çalışma kapsamındaki tek-denekli araştırmalar içerisinde dört araştırmada (Cavkaytar, 2012, Cavkaytar ve ark., 2017, Değirmenci, 2010, Yücesoy-Özkan ve Gürsel, 2006) sosyal geçerlik verilerinin toplandığı görülmektedir. Bu dört araştırmada sosyal geçerlik verileri özne değerlendirme yoluyla toplanmıştır. Sözü edilen araştırmaların sosyal geçerlik verileri incelendiğinde araştırmaların sosyal açıdan geçerli oldukları

söylenbilir.

Tablo 2. Tek-Denekli Araştırmalar Niteliksel Ölçütleri

Göstergeler	1	2	3	4	5	6	7	8
Katılımcılar ve Ortamlar								
Yeterli tanımlanmıştır.	E	E	E	E	E	E	E	E
Seçilme süreci yeterli tanımlanmıştır.	E	E	E	E	E	E	E	E
Ortam yeterli tanımlanmıştır.	E	E	E	E	E	H	E	H
Bağımlı Değişken								
İşevrük olarak kesin sınırları ile tanımlanmıştır.	E	E	E	E	E	E	E	E
Ölçülebilirdir.	E	E	E	E	E	E	E	E
Ölçme kesin sınırları ile yinelenebilir olarak tanımlanmıştır.	E	E	E	E	E	E	E	E
Tekrarlı ölçümler yapılmıştır.	E	E	E	E	E	E	E	E
Gözlemciler arası güvenilirlik verisi raporlanmıştır.	E	E	E	E	E	E	E	E
Bağımsız Değişken								
Kesin sınırları ile yinelenebilir olarak tanımlanmıştır.	E	E	E	H	E	H	E	H
Sistemik olarak manipüle edilmiştir.	E	E	E	H	E	E	E	E
Uygulama güvenilirliği tanımlanmıştır.	E	E	E	E	E	E	E	E
Başlama Düzeyi								
Evre uygulamadan önce modele (pattern) kanıt sağlamıştır.	E	E	E	E	E	E	E	E
Kesin sınırları ile yinelenebilir olarak tanımlanmıştır.	E	E	E	H	E	E	E	E
Geçerlik								
DeneySEL etkinin üç kanıtı/göstergisi vardır.	E	E	E	E	E	E	E	E
Desen iç geçerliğe ilişkin tehditleri kontrol etmiştir.	E	E	E	E	E	E	E	E
Sonuçlar deneysel kontrolün sağlandığına ilişkin bir örnek/kanıt sunmuştur.	E	E	E	E	E	E	E	E
Etki yinelenmiş, dış geçerlik sağlanmıştır.	E	E	E	E	E	E	E	E
Bağımlı değişken sosyal olarak önemlidir.	H	E	H	H	E	E	H	E
Uygulamaya bağlı olarak bağımlı değişkende meydana gelen değişikliğin büyüklüğü sosyal olarak önemlidir.	H	E	H	H	H	E	H	E
Bağımsız değişken uygun maliyetli ve/veya pratiktir.	H	H	H	H	H	E	H	E
Bağımsız değişken zamanla tipik (doğal) bağlamlarda/kişilerin varlığında uygulanmıştır.	H	H	E	E	E	E	E	E
Karşılanan Göstergeler, Toplam Göstergeler	17, 21	19, 21	18, 21	15, 21	19, 21	19, 21	18, 21	19, 21

*Horner ve meslektaşlarının (2005) "The use of single-subject research to identify evidence-based practice in special education" isimli çalışmasında sözü edilen tablo Aydın 'ın (2017) çalışmasından alınmıştır.

**1: Bozkurt, 2001; 2: Yücesoy-Özkan ve Gürsel, 2006; 3: Arslan, 2009; 4: Topsakal ve Düzkan, 2010; 5: Değirmenci, 2010; 6: Cevkaytar, 2012; 7: Leblebici, 2012; 8: Cavkaytar, Acunçil ve Tomris, 2017

Tek-Denekli Araştırmaların Niteliksel Ölçütleri

Horner ve meslektaşlarının (2005) geliştirdikleri “Tek-Denekli Araştırmaların Niteliksel Ölçütlerine” göre incelenen sekiz araştırmanın söz konusu ölçütlerden en az 15’ini en fazla 19’unu karşıladığı Tablo 2’de görülmektedir. Buna göre incelenen sekiz araştırmadan altısının 20. ölçüt olan “Bağımsız değişken uygun maliyetli ve/veya pratiktir.” ölçütünü karşılayamadığı görülmektedir. Ayrıca beş araştırmanın 19. ölçüt olan “Uygulamaya bağlı olarak bağımlı değişkende meydana gelen değişikliğin büyüklüğü sosyal olarak önemlidir.” ölçütünü karşılayamadığı, dört araştırmanın da 18. ölçüt olan “Bağımlı değişken sosyal olarak önemlidir.” ölçütünü karşılayamadığı görülmektedir.

Tartışma

Bu araştırmada zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiği ulusal alanyazındaki tek-denekli araştırmalar incelenmiştir. Ülkemizde zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiği araştırmaların incelendiği bir başka çalışmada (Özbey ve Diken, 2010) 1990-2010 yılları arasında gerçekleştirilen 25 araştırmaya ulaşılmıştır. Bu araştırmalar; (a) iş öncesi becerilerin kazandırılmasının hedeflendiği araştırmalar, (b) mesleğe hazırlanmayla ilgili araştırmalar, (c) iş ve mesleğe geçiş süreciyle ilgili araştırmalar ve (d) istihdam durumuyla ilgili araştırmalar olarak dört kategoride incelenmiştir. Özbey ve Diken’in (2010) ifade ettiklerine göre ülkemizde zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiği sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmanın bulguları da Özbey ve Diken’in (2010) ifadesini doğrulamaktadır. Söz konusu araştırmada iş ve meslek becerisi olarak teğel yapma, pul işleme, çorba hazırlama vb. hobi ve günlük yaşam becerilerinin öğretildiği çalışmaların da araştırma kapsamına alındığı ve 14 yaşından küçük bireylerin katılımcı olduğu araştırmaların da bu çalışmaya dâhil edildiği görülmektedir. Bu araştırmada ise katılımcıların yaşlarına Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2004) doğrultusunda karar verilmiş, hangi çalışmaların iş ve meslek becerileri olabileceği araştırmacılar tarafından titizlikle değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmada daha az sayıda araştırmaya ulaşılmasının nedenleri yaş ve öğretilen becerilerin özelliklerine ilişkin belirlenen ölçütlerle açıklanabilir.

Uluslararası alanyazında zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiği araştırmaları inceleyen benzer araştırmalar bulunmaktadır. Söz konusu araştırmaların derlendiği bu

araştırmalarda zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerileri öğretilirken davranışsal müdahalelerin yanı sıra görsel ve işitsel teknolojik araçların kullanıldığı ifade edilmektedir (Boles ve ark., 2016; Cannella, Malone ve Schaefer, 2017; Gilson ve ark., 2017). Ülkemizdeki çalışmalar incelendiğinde ise Değirmenci (2010) ve Cavkaytar ve meslektaşlarının (2017) araştırmasında iş ve meslek becerileri öğretilirken teknolojik araçların kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada uluslararası alanyazındaki araştırmalarda yer alan teknolojik araçların kullanılması şeklindeki yönelimlerin ülkemizdeki çalışmalarda daha az takip edildiği düşünülebilir. Özbey ve Diken'in (2010) araştırmasında bulunan 1990'lı yıllarda yapılmış çalışmaların dikiş dikme, düğme dikme vb. hobi becerilerini içermesinden dolayı ülkemizde zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasında 2001 yılından itibaren çalışmaların yapılmaya başlandığı ifade edilebilir (Bozkurt, 2001). Uluslararası alanyazında ise söz konusu çalışmaların 1960'lı yıllardan beri yapılageldiği görülmektedir (Boles ve ark., 2016; Cannella, Malone ve Schaefer, 2017). Benzer şekilde ülkemizde zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasına yönelik çalışmaların sınırlı sayıda (8) olduğu görülmektedir. Uluslararası alanyazındaki benzer araştırmalarda 39 araştırmaya (Boles ve ark., 2016), 62 araştırmaya (Cannella, Malone ve Schaefer, 2017) ve 56 araştırmaya (Gilson ve ark., 2017) ulaşılmıştır. Ülkemizde zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasına yönelik çalışmaların sınırlı olmasının öğretmenler, okul yöneticileri, aileler, işverenler gibi paydaşların bilgi eksikliklerinden, toplumda bu konuda görülen olumsuz tutumlardan ve yasal düzenlemelerin yetersizliğinden kaynaklandığı düşünülebilir (Artar, 2018; Sönmez ve Sazak, 2019; Uçar, 2016). Bu çalışmada incelenen araştırmaların etkililik bulgularıyla paralellik gösteren Artar'ın (2018) çalışmasında da zihin yetersizliği olan bireylerin iş ve meslek becerilerini edinebildiği ifade edilmektedir. Buna göre zihin yetersizliği olan bireylerin iş yaşamında iş ve meslek becerilerinin yanı sıra istihdam edilebilirlik becerilerine de sahip olmalarının beklendiği söylenebilir. Bu doğrultuda ileriki araştırmaların zihin yetersizliği olan bireylere istihdam edilebilirlik becerilerinin kazandırılmasını konu alması önerilebilir (Artar, 2018).

Zihin yetersizliği olan bireylerin sadece bir işe girmeleri değil, aynı zamanda o işte kalıcı olmaları ve işi sürdürebilmeleri de oldukça önemlidir (Güneş ve Akçamete, 2014; Wandry ve ark., 2013; Wehman ve ark., 2012). Bu doğrultuda ulusal alanyazındaki bu araştırmalar incelendiğinde hem zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin yanı sıra istihdam

edilebilirlik becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiği hem de iş ve meslek becerisi kazanmış ve istihdam edilmiş bireylerin işlerinde kalıcı olmalarına yönelik çalışmaların yapıldığı araştırmalara gereksinim duyulduğu ifade edilebilir.

Sonuç

Zihin yetersizliği olan bireylere iş ve meslek becerilerinin öğretimine yönelik ulusal alanyazında tek-denekli olarak yürütülen sekiz araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda sekiz araştırmanın dördünün gerçek iş ortamlarında yürütüldüğü görülmektedir. Bu araştırmaların 2010'lu yıllardan sonra artmaya başladığı ve toplum temelli araştırmalarla ilgili alanyazındaki bilgiler doğrultusunda gerçekleştirildiği söylenebilir. Alanyazında doğal ortamlarda öğretim yapmanın yararları; (a) karmaşık becerilerin öğretilmesini kolaylaştırması, (b) uyaran kontrolünün doğal ortamda gerçekleşmesi, (c) toplumsal yaşama geçişi kolaylaştırması, (d) edinilen becerilerin gerçek ortamlara genellenmesinin kolaylaşması, (e) ek genelleme oturumları düzenlemek zorunda kalınmaması şeklinde sıralanmaktadır (Browder ve Bambara, 2000; Kluth, 2000; Mechling ve Ortega-Hurndon, 2007). Bu doğrultuda zihin yetersizliği olan bireylere iş ve mesleki becerilerin kazandırılmasının hedeflendiği çalışmalarda doğal iş ortamlarında yürütülen daha fazla sayıda araştırmaya gereksinim duyulduğu söylenebilir.

Konuyla ilgili ileride gerçekleştirecek araştırmaları yürütecek araştırmacılara; (a) iş ve meslek becerilerinin kazandırılmasının hedeflenmesi, (b) söz konusu becerilerin kalıcılığının sağlanması amacıyla istihdam edilebilirlik becerilerine öncelik verilmesi, (c) ilgili becerilerin doğal ortamlarda kazandırılması ve (d) görsel ve işitsel teknolojik ara desteğinden yararlanmaları önerilebilir.

Kaynakça

- Allen, T. T. ve Williams, L. D. (2012). An approach to life skills group work with youth in transition to independent living: Theoretical, practice, and operational considerations. *Residential Treatment for Children & Youth*, 29(4), 324-342.
- Artar, T. M. (2018). *Çalışma arkadaşlarının zihin yetersizliği olan bireylerin çalışma yaşamına ilişkin görüş ve önerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aslan, T. (2009). *Zihin engelli bireylere elektrikli çim biçme makinesiyle çim biçme becerisi öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın, O. (2017). *Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere matematik becerilerinin öğretimi: Tek-denekli araştırmalarda betimsel ve meta analiz*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2009). *Özürlülük eğitimi: Toplum özürlüğü nasıl anlıyor temel araştırması*.
http://eyh.aile.gov.tr/data/545886b5369dc3281c69af4f/toplum_ozurlulugu_nasil_anliyor.pdf
- Boles, M. B. (2015). *Basic quality design standards rating scale for single-case design*. <https://oaktrust.library.tamu.edu/handle/1969.1/153769>
- Boles, M. B., Ganz, J. B., Hagan-Burke, S., Gregori, E. V., Neely, L. C., Mason, R. A., Zhang, D. ve Willson, V. L. (2016). Quality review of single-case studies concerning employment skill interventions for individuals with developmental disabilities. *Cadernos de Educação*, 53(1), 1-36.
- Bozkurt, F. (2001). *Zihin özürülü çocuklara operatif yiyecek-içecek hazırlama ve servis yapma becerilerinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretimin etkililiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Brolin, D. E. (1997). *Life-centered career education: A competency based approach*. Reston, VA: Council for Exceptional Children.
- Browder, D. M. ve Bambara, L. M. (2000). Home and community. M. E. Snell ve F. Brown, (Ed.), *Instruction of students with severe disabilities* (5. baskı) içinde (543-582). Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.
- Cannella-Malone, H. I. ve Schaefer, J. M. (2017). A review of research on teaching people with significant disabilities vocational skills. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 40(2), 67-78.
- Cavkaytar, A. (2012). Teaching café waiter skills to adults with intellectual disability: A real setting study. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 47(4), 426-437.
- Cavkaytar, A., Acungil, A. T. ve Tomris, G. (2017). Effectiveness of teaching café waitering to adults with intellectual disability through audio-visual technologies. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 52(1), 77-90.
- Chambers, C. R., Hughes, C. ve Carter, E. W. (2004). Parent and sibling perspectives on the transition to adulthood. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 39(2), 79-94.
- Coşgun-Başar, M. (2010). *Özel gereksinimli bireylerin okul hayatından iş hayatına geçiş becerilerinin anne-baba görüşlerine göre belirlenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2004). *Resmî Gazete*.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/04/20040406.htm>
- Değirmenci, H. D. (2010). *Zihinsel yetersizliği olan bireylere otel kat hizmetleri becerilerinin öğretiminde videoyla model olma stratejisinin etkililiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Eggleton, I., Robertson, S., Ryan, J. ve Kober, R. (1999). The impact of employment on the quality of life of people with an intellectual disability. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 13(2), 95-107.
- Gilson, C. B., Carter, E. W. ve Biggs, E. E. (2017). Systematic review of instructional methods to teach employment skills to secondary students with intellectual and developmental disabilities. *Research and Practice for Persons with Severe*

- Disabilities*, 42(2), 89-107.
- Güneş, N. ve Akçamete, G. (2014). Özel gereksinimi olan bireylerin mesleki istihdamı: Çorum ili örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 15(3), 1-17.
- Gürsel, O., Ergenekon, Y. ve Batu, E. S. (2007). Gelişimsel geriliği olan bireylere okuldan işe geçiş becerilerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmenlerin ve yöneticilerin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 61-84.
- Hanley-Maxwell, C. ve Collet-Klingenberg, L. (2012). Preparing students for employment. P. Wehman ve J. Kregel, (Ed.), *Functional curriculum for elementary and secondary students with special needs* (3. baskı) içinde (529-578). Texas: Pro-Ed.
- Hetherington, S. A., Durant-Jones, L., Johnson, K., Nolan, K., Smith, E., Taylor Brown, S. ve Tuttle, J. (2010). The lived experiences of adolescents with disabilities and their parents in transition planning. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 25(3), 163-172.
- Horner, R. H., Carr, E. G., Halle, J., McGee, G., Odom, S. ve Wolery, M. (2005). The use of single-subject research to identify evidence-based practice in special education. *Exceptional Children*, 71, 165-179.
- Hume, K., Boyd, B. A., Hamm, J. V. ve Kucharczyk, S. (2014). Supporting independence in adolescents on the autism spectrum. *Remedial and Special Education*, 35(2), 102-113.
- Kluth, P. (2000). Community-referenced learning and the inclusive classroom. *Remedial and Special Education*, 21(1), 19-26.
- Kober, R. (2010). The effect of employment on the quality of life of people with intellectual disabilities: A review of the literature. R. Kober, (Ed.), *Enhancing the quality of life of people with intellectual disabilities: From theory to practice* içinde (127-136). New York: Springer.
- Kohler, P. D. ve Field, S. (2003). Transition-focused education foundation for the future. *The Journal of Special Education*, 37(3), 174-183.
- Kratochwill, T. R., Hitchcock, J. H., Horner, R. H., Levin, J. R., Odom, S. L., Rindskopf, D. M. ve Shadish, W. R. (2013). Single-case intervention research design standards. *Remedial and Special Education*, 34(1), 26-38.
- Leblebici, T. (2012). *Zihinsel engelli öğrencilere galoş yapma becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- McDonnell, J. (2010). Job placement. J. McDonnell ve M. L. Hardman, (Ed.), *Successful transition programs: Pathways for students with intellectual and developmental disabilities* (2. baskı) içinde (257-280). California: Sage.
- McLaughlin, M. E., Bell, M. P. ve Stringer, D. Y. (2004). Stigma and acceptance of persons with disabilities: Understudied aspects of workforce diversity. *Group & Organization Management*, 29(3), 302-333.
- Mechling, L. C. ve Ortega-Hurndon, F. (2007). Computer-based video instruction to teach young adults with moderate intellectual disabilities to perform multiple step, job tasks in a generalized setting. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 42(1), 24-37.
- Mills, G. E. ve Gay, L. R. (2016). *Educational research: Competencies for analysis*

- and applications* (11. baskı). Boston, MA: Pearson.
- Morningstar, M. ve Mazzotti, V. (2014). *Teacher preparation to deliver evidence-based transition planning and services to youth with disabilities*. <http://cedar.education.ufl.edu/tools/innovation-configurations/>
- Morrow-Howell, N. (2000). *Productive engagement of older adults: Effects on well-being*. https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1864&context=csd_research
- Neistadt, M. E. ve Marques, K. (1984). An independent skills training program. *The American Journal of Occupational Therapy*, 38(10), 671-676.
- Orum-Çattık, E. ve Ergenekon, Y. (2019). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere bağımsız yaşam becerilerinin öğretildiği araştırmaların incelenmesi. *AJESI Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(2), 572-607.
- Özbey, F. ve Diken, İ. H. (2010). Zihinsel yetersizliği olan bireylerin iş-meslek eğitimi ve istihdamlarına yönelik Türkiye’de yapılan araştırmaların gözden geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 11(2), 19-42.
- Pincelli, M. (2012). *Post-school outcomes for students with an intellectual disability*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, St. John Fisher College, School of Education.
- Schalock, R. L. (2010). The measurement and use of quality of life-related personal outcomes. R. Kober, (Ed.), *Enhancing the quality of life of people with intellectual disabilities: From theory to practice* içinde (3-16). New York: Springer.
- Sönmez, M. ve Sazak, E. (2019). Zihin yetersizliği olan bireylerin iş yaşamına geçiş sürecine ilişkin öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşlerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(4), 1700-1723.
- Steere, D. E., Rose, E. D. ve Cavaiuolo, D. (2007). *Growing up: Transition to adult life for students with disabilities*. Boston, MA: Pearson Allyn and Bacon.
- Topsakal, M. ve Düzkanar, A. (2010). Zihin özürlü çocuklara oto yıkama becerisi öğretiminde hata düzeltmesi yapılarak gerçekleştirilen eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 79-94.
- Uçar, A. S. (2016). *Zihin yetersizliği olan bireylerin istihdam sürecinde yer alan paydaşların istihdam sürecine yönelik görüş ve önerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Vuran, S. ve Sönmez, M. (2008). Sosyal geçerlik kavramı ve Türkiye’de özel eğitim alanında yürütülen lisansüstü tezlerde sosyal geçerliğin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 9(1), 55-65.
- Wandry, D., Wehmeyer, M. L. ve Glor-Scheib, S. (2013). *Life centered education: The teacher’s guide*. Arlington, VA: Council for Exceptional Children.
- Wehman, P., Targett, P. ve Green, H. (2012). Going to work. P. Wehman ve J. Kregel, (Ed.), *Functional curriculum for elementary and secondary students with special needs* (3. baskı) içinde (579-596). Texas: Pro-Ed.
- Yücesoy-Özkan, Ş. ve Gürsel, O. (2006). Zihin yetersizliği olan öğrencilere fotokopi çekme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 7(2), 29-45.